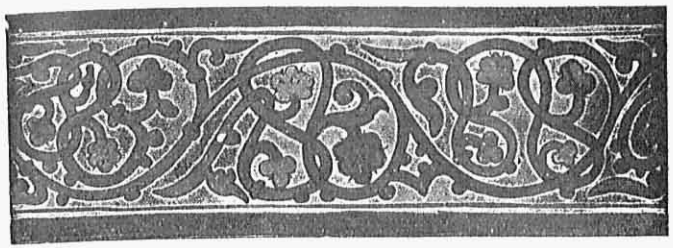

Ο ΔΑΝΤΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ἰμέγας τῆς Ἰταλίας ποιητὴς εἶναι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ δὲν μεταφράζονται εὔκολα. Μύριοι λόγοι συντελοῦν εἰς τὴν δυσκολίαν τῆς μεταφράσεως τοῦ ἀθανάτου ἔπους του. Τὸ βάθος τῶν ἐννοιῶν του, αἱ ἀναρίθμητοι ἀλληγορίαι του, ἡ γλῶσσα του καὶ ἰδίως ἡ ἀνάγκη τελείας γνώσεως τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ μεσαίωνος συντελοῦν ὥστε νὰ καταντᾷ ἔργον σχεδὸν ἀκατόρθωτον ἡ τελεία μετάφρασις τῆς «Θείας Κωμωδίας» ἀκόμη καὶ εἰς πεζὸν λόγον, πολὺ δὲ περισσότερον, φυσικά, εἰς ἔμμετρον. Εἰς καμμίαν γλῶσσαν δὲν ὑπάρχει μετάφρασις ἡ ὁποία νὰ ἠμπορῇ νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀποδίδουσα τελείως τὸ πρωτότυπον. Ἄλλως τε καὶ δι' αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς Ἰταλοὺς εἶναι δυσνόητος ὁ Δάντης· διὰ τοῦτο ὑπάρχουν πολυάριθμοι ἰταλικαὶ μεταφράσεις εἰς ἁπλῆν πεζὴν γλῶσσαν, μὲ σχόλια καὶ ἱστορικὰς σημειώσεις. Ἂν λοιπὸν διὰ τοὺς Ἰταλοὺς δὲν εἶναι εὔκολος ἡ κατανόησις τοῦ κειμένου, ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῇ πόσον δύσκολον ἐγχείρημα εἶναι νὰ μεταφερθῇ εἰς ξένην γλῶσσαν διὰ νὰ διαβασθῇ ἀπὸ ἀνθρώπους, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι τελείως ξένη ἡ ἱστορία καὶ τὰ ἤθη τῶν χρόνων ποὺ ζωγραφίζει ὁ Δάντης. Πάντως ἂν ἠμπορῇ μία μετάφρασις νὰ ἐλπίσῃ ὅτι θὰ προσεγγίσῃ εἰς τὸ πρωτότυπον, ἡ μετάφρασις αὐτὴ πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ εἶναι πεζὴ καὶ ὄχι ἔμμετρος.

Διότι ὁ μεταφραστής, ἀφοῦ κοπιάσῃ νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τοῦ πρωτοτύπου, ἐὰν θελήσῃ νὰ τὸ μεταφράσῃ εἰς στίχους, θὰ ἀναγκασθῇ χάριν τοῦ μέτρου (ἔστω καὶ ἂν δὲν ἔχῃ ὁμοιοκαταληξίαν), νὰ θυσιάσῃ πολλάκις τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν ὀμορφιὰν τοῦ πρωτοτύπου. Ἔπειτα μία ἔμμετρος μετάφρασις προϋποθέτει ὅτι ὁ μεταφραστὴς θὰ εἶναι ποιητὴς προσεγγίζων κατὰ τὴν ἀξίαν πρὸς τὸν συγγραφέα τοῦ πρωτοτύπου. Τώρα, ποῖος θὰ τολμήσῃ νὰ διεκδικήσῃ αὐτὴν τὴν ποιητικὴν συγγένειαν μὲ τὸν Δάντην; Δι' αὐτὸ καὶ ὁ μεγάλος μας Σολωμός, ἐνῷ μετέφρασε ἀριστοτεχνικὰ ποιήματα τοῦ Πετράρχη, τοῦ Μεταστασίου καὶ ἄλλων Ἰταλῶν, δὲν ἐπεχείρησε νὰ μεταφράσῃ τίποτε ἀπὸ τὸν Δάντην. Καὶ ὁ Βαλαωρίτης ποὺ ἀπεπειράθη νὰ μεταφράσῃ ἕνα μόνο κομμάτι, τὴν ἀφήγησιν τοῦ Κόμητος Οὐγκολίνου, ἀπέτυχε, καίτοι τὸ κομμάτι αὐτό, μαζὶ μὲ τὸ ἄλλο τῆς Φραντσέσκας ντὰ Ρίμινι, εἶναι ἐκεῖνα ποὺ παρουσιάζουν ὀλιγωτέρας μεταφραστικὰς δυσκολίας, διότι εἶναι ἀφηγηματικά, χωρὶς ἀλληγορίας ἢ φιλοσοφικὰς ἐννοίας. Ὁ Ἰούλιος Τυπάλδος, ὁ γλυκὺς ποιητὴς καὶ βαθὺς γνώστης τῆς ἰταλικῆς φιλολογίας, ἔγραφε πρὸς τὸν Π. Βεργωτῆν τὸ 1878 ὅτι «ὁ Δάντης δὲν μεταφράζεται»[1].

Παρ' ὅλα ταῦτα δὲν ἔλειψαν καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα αἱ ἔμμετροι καὶ πεζαὶ μεταφράσεις τῆς «Θείας Κωμῳδίας».

*
* *

Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας καὶ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς ἀπελευθερώσεως, ὁ Δάντης παρέμεινεν ἄγνωστος εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀναγνώστας. Καὶ τὸ πρᾶγμα εἶναι εὐεξήγητον καὶ φυσικόν. Πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως ὀλίγα ἑλληνικὰ βιβλία ἐξεδίδοντο. Οἱ δοῦλοι εἶχον ἀνάγκην ἔργων διδακτικῶν, μορφωτικῶν μιᾶς ἐθνικῆς συνειδήσεως, ἱστορικῶν, γεωγραφικῶν, φιλοσοφικῶν. Ἡ ποίησις δὲν ἀνθεῖ συνήθως εἰς

[1] Π. Βεργωτῆ. Τὰ παραδείσια τῆς Κολάσεως. Ἀργοστόλι, 1882 σελ. 30.

δούλους λαούς. Μετὰ τὴν ἵδρυσιν δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου, τὰ πρῶτα ἔτη διετέθησαν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς παιδείας καὶ τὴν ἔκδοσιν διδακτικῶν συγγραμμάτων (ὑπὸ τὴν εὐρυτέραν σημασίαν τῆς λέξεως). Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονηθῇ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἰταλικὴ γλῶσσα εἰς ὅλην τὴν ἄλλην Ἑλλάδα, πλὴν τῆς Ἑπτανήσου, ἦτο σχεδὸν τελείως ἄγνωστος καὶ σήμερον ἀκόμη ἔχει παραμεληθῆ. Ἀπὸ τὴν Ἑπτάνησον λοιπὸν ἐβγῆκαν οἱ λόγιοι, οἱ ὁποῖοι ἤρχισαν νὰ κάμνουν γνωστὰ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τὰ ἔργα τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας. Ἑπτανήσιοι δὲ ἀργότερα εἰς τὰς Ἀθήνας διέδοσαν κάπως τὰ ἰταλικὰ κλασικὰ ἔργα.

Καὶ εἰς τὴν Ἑπτάνησον ἐβράδυναν νὰ φανοῦν μεταφράσεις ἰταλικῶν ἔργων. Τοῦτο ὅμως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ μὲ τὴν ἔλλειψιν τυπογραφικῶν μέσων, τῶν ὀλίγων ὑπαρχόντων τότε τυπογραφείων ἀσχολουμένων εἰς τὴν ἐκτύπωσιν εἴτε τῶν ἐπισήμων κρατικῶν δημοσιευμάτων, εἴτε, μετὰ τὴν ἐλευθεροτυπίαν τοῦ 1848, εἰς τὴν ἔκδοσιν διαφόρων ἐφημερίδων. Ἔπειτα δὲν πρέπει νὰ παρίδωμεν τὴν λεπτομέρειαν ὅτι ἡ ἰταλικὴ γλῶσσα ἦτο τότε πολὺ διαδεδομένη εἰς τὴν Ἑπτάνησον, εἰς σημεῖον ὥστε ἀπὸ ὅλους σχεδὸν τοὺς μορφωμένους νὰ ἀναγινώσκωνται εἰς τὸ πρωτότυπον οἱ Ἰταλοὶ κλασικοὶ συγγραφεῖς. Ὅταν βραδύτερον ἡ ἑλληνικὴ ἤρχισεν ἐκτοπίζουσα τὴν ἰταλικὴν καὶ εἰς τὴν Ἑπτάνησον, παρουσιάσθησαν ἐκεῖ οἱ πρῶτοι μεταφρασταὶ ἰταλικῶν ἔργων, καὶ πρῶτος μεταξὺ αὐτῶν ὁ Σολωμὸς μὲ τὰς ἀμιμήτους μεταφράσεις του ἰταλικῶν ποιημάτων.

*
* *

Αἱ πρῶται ἑλληνικαὶ ἐργασίαι γύρω ἀπὸ τὸν Δάντην ἔγιναν λοιπὸν εἰς τὴν Ἑπτάνησον. Οὕτω τὸ 1844 ἐτυπώθη εἰς Κέρκυραν τὸ ἀκόλουθον βιβλίον, περιέχον διάφορα ἔργα τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας. Ὁ τίτλος του, ὅπως τὸν δημοσιεύει ὁ E. Legrand (διότι δὲν κατώρθωσα νὰ ἰδῶ τὸ φυλλάδιον αὐτό), ἔχει ὡς ἑξῆς[1]:

[1] E. Legrand, Bibliographie Ionienne.

«Περὶ Μνημείων Ἱππολύτου Πινδεμόντη, περὶ Παρίνου, Βικεντίου ἱπ. Μόντη, Πουβλίου Ὀβιδίου περὶ ἐξορίας του. Περὶ Οὐγολίνου Δάντη Ἀλιγιέρου. Μεταφράσεις Ματθαίου Κάλλου. Ἐν Κερκύρᾳ ἐκ τῆς τυπογραφίας τῆς Κυβερνήσεως, 1844, εἰς 4ον σελ. 48.»

Μετὰ τοῦτο πρέπει νὰ κατέλθωμεν μέχρι τοῦ ἔτους 1864 διὰ νὰ εὕρωμεν βιβλίον, τυπωμένον καὶ αὐτὸ εἰς τὴν Ἑπτάνησον, περὶ Δάντου. Εἶναι τὸ ἑξῆς:

«Ὀλίγα τινὰ περὶ Δάντου Ἀλιγιέρη καὶ Φραγκίσκου Πετράρχη, μεταφρασθέντα ἐκ τῆς Ἰταλικῆς, πρὸς ὠφέλειαν τῆς σπουδαζούσης νεολαίας, ὑπὸ Σπυρίδωνος Διονυσιάδου, Ι. Πυλαρινοῦ. Ἐν Ζακύνθῳ, ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ τυπογραφείου ἡ Αὐγή, διευθυνομένου ὑπὸ Κοντόγεωργα, 1864, εἰς 8ον, σελίδες 54».

Καὶ τὸ βιβλίον τοῦτο παρέλαβον ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω πηγήν, μὴ εὑρὼν αὐτὸ εἰς καμμίαν βιβλιοθήκην τῶν Ἀθηνῶν.

Κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος παρουσιάζεται ἡ πρώτη ἔμμετρος μετάφρασις μέρους τοῦ ἔργου τοῦ Δάντου ὑπὸ τὸν ἑξῆς τίτλον:

«Ἡ Κόλασις τοῦ Δάντου, ἐξελληνισθεῖσα ἐμμέτρως καὶ μὲ σημειώσεις ἐξηγητικὰς καὶ φιλολογικάς, ἀναπτυχθεῖσα κατὰ τὰ πέντε πρῶτα ἄσματα, ὑπὸ Παναγιώτη Βεργωτῆ. Κεφαλληνία 1865· εἰς 8ον, σελίδες νστ΄ καὶ 79.

Ἡ μετάφρασις αὕτη ἔγινεν ἀφορμὴ ἑνὸς φιλολογικοῦ καυγᾶ σφοδροτάτου, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ἀσχοληθῶμεν κατωτέρω.

*
* *

Ὁ Βεργωτής, γεννηθεὶς εἰς τὸ Ἀργοστόλι, μὲ εὐρεῖαν μόρφωσιν, γνωρίζων κατὰ βάθος τὴν ἰταλικὴν καὶ γράφων θαυμασίως τὴν ἑλληνικὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, ἔκαμε τὴν μετάφρασιν τοῦ Δάντου εἰς τὴν δημοτικήν. Τὸ τοιοῦτον ἀπετέλει τόλμημα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Σοῦτσος κατηγόρει τὰ ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ ὡς «πτωχὰ ἐνδεδυμένα» τὴν περιβολὴν τῆς δημοτικῆς γλώσσης, εἰς δὲ

τοὺς ποιητικοὺς διαγωνισμοὺς ἐβραβεύετο ὁ Ἐμμ. Ἀντωνιάδης καὶ οἱ ἄλλοι καθαρευουσιάνοι στιχοπλόκοι. Καὶ βλέπομεν τὸν Α. Ραγκαβῆν, τὸν Δ. Βερναρδάκην καὶ ἄλλους γράφοντας εἰς τὸν Βεργωτῆν διὰ νὰ παραπονεθοῦν διότι ἔκαμε τὴν μετάφρασιν εἰς τὴν χυδαίαν! Ἡ ἐποχὴ ἐδικαιολόγει τὰς διαμαρτυρίας ταύτας. Ἄλλοι ὅμως, ὅπως ὁ Λασκαράτος, ὁ Θωμαζέος, ὁ Τυπάλδος, ὁ Τερτσέτης, τὸν συνεχαίροντο διότι μετεχειρίσθη τόσον ἐπιδεξίως τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν. Ἄλλως τε καὶ ὁ σοφὸς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Σ. Κουμανούδης ἔγραφε τότε ὅτι μόνον εἰς τὴν δημοτικὴν δύναται νὰ μεταφρασθῇ καλῶς ὁ Δάντης[1], ἀλλὰ ἐβράβευε τὸν Ἀντωνιάδην!

Ὁ Βεργωτής, εὐσυνείδητος λόγιος, δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν μετάφρασιν τὴν ὁποίαν ἐτύπωσεν, ἀλλ' ἐξηκολούθησε νὰ ἐπεξεργάζεται καὶ τελειοποιῇ αὐτήν. Εἰς τὰς ἑπομένας ἐκδόσεις τοῦ πέμπτου ἄσματος τῆς Κολάσεως βλέπομεν μεταβολὰς εἰς τὴν μετάφρασιν σπουδαιοτάτας, τοιαύτας ὥστε νὰ ἠμπορῇ κανεὶς νὰ βεβαιώσῃ ὅτι ἡ τελευταία ἔκδοσις ἀποτελεῖ τελείως νέαν μετάφρασιν. Ἡ δευτέρα ἔκδοσις, εἰς γλῶσσαν περισσότερον δημοτικὴν, ἔχει ὡς ἑξῆς:

«Κόλασι τοῦ Ντάντε, Ραψωδία Ε΄. Μετάφρασι Π. Βεργωτῆ. Ἔκδοσι β΄ διωρθωμένη. Ἀργοστόλι, τύποις Προόδου 1875» Εἰς 16ον, σελίδες στ΄ καὶ 24.

Κατὰ τὸ 1878 ἔγινε καὶ τρίτη ἔκδοσις εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὸ περιοδικὸν «Παρθενὼν» (ἀρ. 10 καὶ 11).

Καὶ τετάρτη ἔκδοσις ἔγινε εἰς τὰ «Παραδείσια τῆς Κολάσεως» τοῦ Π. Βεργωτῆ, σελίδες 7 - 11.

Διὰ νὰ φανῇ πόσας μεταβολὰς ἐπέφερεν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδόσεις τοῦ πέμπτου Ἄσματος παραθέτω ἀπὸ αὐτὰς διάφορα ἀποσπάσματα:

Ὁ περίφημος στίχος τῆς Φραγκίσκας εἰς β΄ ἔκδοσιν ἔχει:

Τὸ στόμα μου ἐφίλησε θερμὰ τρέμοντας ὅλος.

---

[1] Βλέπε τὰς ἐπιστολὰς αὐτὰς εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Βεργωτῆ: «Τὰ παραδείσια τῆς Κολάσεως» σ. 12 κ. ἑ.

Ἐνῷ εἰς τὴν γ΄ ἔκδοσιν εἶναι πολὺ τελειότερος:

Θερμὰ μοῦ ἐγλυκοφίλησεν ὁλότρεμος τὸ στόμα.

Τὸ αὐτὸ παρατηροῦμεν καὶ εἰς τοὺς κατωτέρω στίχους τῆς β΄ ἐκδόσεως:

Χαριτωμένη μου ψυχή, ὦ πόση καλωσύνη
αὐτὴ τὴν κοκκινόμαυρη τοῦ Χάρου ἁτμοσφαῖρα
σὺ νὰ θελήσῃς νὰ διαβῇς, στὸν κάτω κόσμο νἄρθῃς,
ἐμᾶς, ποὺ αἱματοβάψαμε τὴ γῆ, διὰ νὰ ἴδῃς.

συγκρινομένους μὲ τοὺς αὐτοὺς στίχους τῆς γ΄ ἐκδόσεως, κατὰ πολὺ τελειοτέρους:

Χαριτωμένη μου ψυχή, ὦ πόση καλωσύνη
αὐτὴν τὴν κοκκινόμαυρη τοῦ Χάροντ' ἁτμοσφαῖρα
ἐσὺ νὰ θέλῃς νὰ περνᾷς, στὸν κάτω κόσμο νἄρθῃς,
νὰ ἰδῇς ἐμᾶς, ποὺ ἐβάψαμε τὸν ἄλλο κόσμο μ' αἷμα.

Καὶ ἐν γένει εἰς ὅλον τὸ πέμπτον ἄσμα ἡ τρίτη ἔκδοσις εἶναι πολὺ τελειοτέρα ἀπὸ τὴν δευτέραν. Ἡ δὲ πρώτη ἔκδοσις ὑστερεῖ ἀμφοτέρων. Τοῦτο ἀποδεικνύει τὸ φιλότιμον τῆς ἐργασίας τοῦ Βεργωτῆ.

*
* *

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ Βεργωτῆ ἔδοσεν ἀφορμὴν εἰς σοβαρώτατον φιλολογικὸν καυγᾶν, εἰς τὴν Κεφαλληνίαν.

Κατὰ τὸ 1876 ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν Κεφαλληνίαν μία νέα μετάφρασις τοῦ Δάντου, περιέχουσα ὁλόκληρον τὴν «Κόλασιν». Ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου ἔχει ὡς ἑξῆς:

Ὁ «Ἅδης τοῦ Δάντου, ἐξελληνισθεὶς ὑπὸ Π. Ι. Μ. Κεφαλληνία, Τύποις Προόδου, 1876, εἰς 8ον, σελ. ιε' καὶ 224».

Ἡ νέα αὐτὴ μετάφρασις, ἔμμετρος καὶ εἰς καθαρεύουσαν, ἔγινεν ἀπὸ τὸν Ἰθακήσιον Π. Ι. Μαυροκέφαλον, εἶναι δὲ ἀτυχεστάτη καὶ ἀναξία μελέτης. Ἐν τούτοις εἷς ἄλλος

Κεφαλλήν, ὁ σχολάρχης Ἰωαν. Ραζῆς, ἀπὸ ἐπαγγελματικὴν ζηλοτυπίαν κινούμενος (διότι καὶ ὁ Βεργωτῆς ἦτο σχολάρχης), ἐδημοσίευσεν ἓν φυλλάδιον μὲ τὸν τίτλον: «Ἐπίκρισις ἐπί τινων ἀσμάτων τῆς Κολάσεως τοῦ Δάντου, ἐξελληνισθέντων (sic) ὑπὸ τοῦ κυρίου Π. Βεργωτῆ καὶ Παναγῆ Μαυροκεφάλου, ὑπὸ Ἰωάννου Ραζῆ. Ἐν Κεφαλληνίᾳ, τυπογραφεῖον ἡ Ἠχώ, 1881». Εἰς τριάντα πέντε σελίδας ὁ ἐμπαθὴς κριτικὸς ἐπιτίθεται, μὲ ἀνόητα ἐπιχειρήματα, ἐναντίον τοῦ Βεργωτῆ, ἐκθειάζων ἀπεναντίας τὴν γελοίαν μετάφρασιν τοῦ Μαυροκεφάλου, περὶ τῆς ἀξίας τῆς ὁποίας δύνανται νὰ κρίνουν οἱ ἀναγνῶσται μας ἀπὸ τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα:

> Χιὼν καὶ χάλαζα χονδρὴ καὶ θολερῶδες ὕδωρ
> μέσον ἐκείνου χύνονται τοῦ σκοτεινοῦ ἀέρος.
> Ἡ γῆ ἥτις τὰ δέχεται ἀποφορὰν ἀφήνει
> ὁ Κέρβερος δὲ ἄγριον θηρίον τερατῶδες
> καθὼς σκυλίον ὑλακτεῖ ἐκ τῶν τριῶν λαιμῶν του
> κατὰ τοῦ πλήθους ὅ ἐκεῖ βεβυθισμένον εἶναι.

Νομίζομεν περιττὸν νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν παράθεσιν ἄλλων ἀκόμη στίχων ἀπὸ τὴν μετάφρασιν αὐτήν. Καὶ ὅμως ὁ Ραζῆς, διὰ νὰ ἐκδικηθῇ προσωπικῶς τὸν ἀντίπαλον συνάδελφόν του σχολάρχην Βεργωτήν, ἐξυμνεῖ τὴν μετάφρασιν τοῦ Μαυροκεφάλου καὶ κατασυκοφαντεῖ τὴν ἐργασίαν τοῦ Βεργωτῆ, μίαν ἀπὸ τὰς καλυτέρας ἑλληνικὰς μεταφράσεις τοῦ Δάντου. Δικαίως λοιπὸν θυμωθεὶς ὁ Βεργωτῆς ἐδημοσίευσε τόμον ἀπὸ 148 σελίδας, ὑπὸ τὸν τίτλον «Τὰ Παραδείσια τῆς Κολάσεως» ὅπου, μὲ χιοῦμορ καὶ ἐπιστημονικὴν μόρφωσιν ἐξαιρετικήν, ξετινάζει κυριολεκτικῶς τὸν Ραζῆν καὶ τὸν προστατευόμενόν του Μαυροκέφαλον. Ἡ πολεμικὴ τοῦ Βεργωτῆ ἀξίζει νὰ ἀναγνωσθῇ ἀκόμη σήμερον, διότι περιέχει πολυτίμους πληροφορίας περὶ τῆς δημοτικῆς γλώσσης μας. Ἀπὸ αὐτὸν πληροφορούμεθα ὅτι ὁ Μαυροκέφαλος ἦτο ἔμπορος ὁ ὁποῖος συνέλαβε τὴν κακὴν ἰδέαν νὰ μεταφράσῃ τὸν ἀτυχῆ Δάντην.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐδημοσιεύθη σχετικῶς μὲ τὸν

φιλολογικὸν αὐτὸν καυγᾶν τὸ κατωτέρω Σονέττον, τὸ ὁποῖον εἶναι γραμμένον μὲ πολλὴν τέχνην καὶ τσουχτερὸν πνεῦμα, καυτηριάζον τὸ τόλμημα τοῦ Μαυροκεφάλου (τοῦ Θιακοῦ) κρεουργήσαντος τὸν Δάντην. Τὸ Σονέττον αὐτὸ ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον εἰς τὸν «Ραμπαγᾶν» (19 Νοεμβρίου 1881), ἀνεδημοσιεύθη δὲ κατόπιν εἰς τὰ «Παραδείσια» τοῦ Π. Βεργωτῆ.

Τὸ Φονικὸ

Ὑπάρχει τέλος πάντων δικαιοσύνη!
Ἀσσαισσίνιο ψυχρὰ μελετημένο,
καὶ μ' ὅλη τὴ σκληρότη γεναμένο,
δὲν ἔπρεπε ἀτιμώρητο νὰ μείνη.

Ἕνας Θιακὸς (καθὼς γνωρίζουν ὅλοι)
χωρὶς κανένα λόγο ἢ αἰτία,
ἔσφαξε σὰν τραΐ καὶ δημοσίᾳ
τὸ δύστυχο τὸ Ντάντη στ' Ἀργοστόλι.

Καὶ μ' ὅλον ποὺ ὁ Γιανίτσης, τὸ σκαθάρι,
κουτρῶντας, σὰ χωριάτης τὸ Εὐαγγέλιο,
ἐβγῆκε χωρὶς πάθος νὰ νεγάρη

τοῦ Ντάντη τ' ὁλοφάνερο μαγκέλιο,
οἱ δικασταί, χωρὶς ν' ἀκούσουν ἄλλα,
ἐοτείλαν τὸ Θιακὸ πρῖμα κρεμάλα.

Τὸ ποίημα αὐτὸ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐγράφη ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Βεργωτῆν, ὁ ὁποῖος τόσην ἐπίθεσιν κάμνει εἰς τὰ «Παραδείσια τῆς Κολάσεως» ἐναντίον τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἰθακησίου Μαυροκεφάλου.

Εἰς τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Βεργωτῆ, ἀπήντησεν ὁ Ραζῆς δι' ἑτέρας ἐπικρίσεως, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Τὰ παραδείσια τοῦ Βεργωτῆ», δημοσιευθείσης εἰς φυλλάδιον, ὅπως γράφει ὁ Ἡ. Τσιτσέλης (Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα, σελ. 57 καὶ 867), διότι ἐγὼ δὲν κατώρθωσα νὰ εὕρω ἀντίτυπον τοῦ φυλλαδίου τούτου, τυπωθέντος εἰς τὸ Ἀργοστόλι τὸ 1882. Καὶ δὲν ἐσταμάτησεν ἐδῶ ὁ καυγᾶς, διότι ὁ αὐτὸς Τσιτσέλης βεβαιώνει ὅτι «ἐπὶ καιρὸν ἱκανὸν διήρκεσεν ἡ μεταξὺ Βεργωτῆ καὶ Ραζῆ φιλολογικὴ αὕτη πάλη».

Ἀντὶ ἄλλης κρίσεως διὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ Μαυροκεφάλου παραθέτω καὶ ἓν ἀκόμη ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς Κολάσεως:

Κατὰ τὸ μέσον τῆς ὁδοῦ τοῦ ἡμετέρου βίου
ἐγὼ ἀνεῦρον ἐμαυτὸν εἰς σκοτεινόν τι δάσος,
διότι εἶχον ἐκτραπῆ ἐκ τῆς εὐθείας τρίβου.
Ἀ! πόσον εἶναι χαλεπὸν νὰ εἴπω ποῖον ἦτο
ἐκεῖνο τ' ἄγριον τραχὺ καὶ πυκνὸν δάσος ὅπερ
ἂν σκέπτωμαι μ' ἀνανεοῖ τὸν φόβον. Εἶναι τόσον
πικρὸν ὥστε ὁ θάνατος ὀλίγον πλέον εἶναι . . .

Τῶν αὐτῶν στίχων ἰδοὺ ἡ μετάφρασις τοῦ Βεργωτῆ, ἁρμονική, πιστοτέρα καὶ εἰς γλῶσσαν καθαρῶς δημοτικήν:

Στὸ μονοπάτι τῆς ζωῆς μισοστρατὶς φτασμένος,
μέσα σὲ δάσος σκοτεινὸ εὑρέθηκα πανέρμος
κι' ὁ ἴσιος δρόμος ἄφαντος ἐγίνηκε ἀπ' ἐμπρός μου.
Ἀχ! τί λαχτάρα εἶναι γιὰ μὲ πικρὴ νὰ περιγράψω
ἐκειὸ τὸ ἔρμο καὶ ἄγριο, ἐκειὸ τὸ φρικτὸ δάσος!
Ὅταν ἐμπρὸς στὰ μάτια μου ὁ λογισμὸς τὸ φέρῃ
τρομάζω καὶ τὸ αἷμα μου στὲς φλέβες του παγώνει
καὶ κρῦος εἶν' ὁ πάγος μου σὰν πάγος τοῦ θανάτου.

Βεβαίως καὶ ἡ τελευταία αὕτη μετάφρασις δὲν ἠμπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς τελεία, ἀλλὰ συγκρινομένη μὲ τὴν τοῦ Μαυροκεφάλου εἶναι ἀριστοτεχνική.

*
* *

Κατὰ τὸ 1873 προεκηρύχθη φιλολογικὸς διαγωνισμὸς πρὸς μετάφρασιν τοῦ Δάντου εἰς τὴν ἑλληνικήν. Ἆθλοθέτης ἦτο ὁ ἐκ Τεργέστης ὁμογενὴς Δ. Οἰκονόμου. Ὁ εἰσηγητὴς τοῦ διαγωνισμοῦ διὰ μακρᾶς ἐκθέσεώς του ἐξηγεῖ διατὶ ἐνῷ ὑπεβλήθησαν τέσσαρες μεταφράσεις, δύο πεζαὶ καὶ δύο ἔμμετροι, δὲν ἐβραβεύθη καμμία. Αἱ δύο ἦσαν ἀνάξιαι καὶ προσοχῆς, ἐνῷ μία πεζὴ καὶ μία ἔμμετρος ἦσαν καλύτεραι, ἄξιαι ἐπαίνου, ἀλλ' ὄχι ὅμως καὶ ἄξιαι βραβεύσεως. Κατὰ τὸν ἑπόμενον διαγωνισμὸν ἐβραβεύθη ἡ ἔμμετρος μετάφρασις ἡ ὑποβληθεῖσα εἰς τὸν πρῶτον διαγωνισμὸν ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Ἐμμ. Ἀντωνιάδη.

Ἡ βράβευσις αὕτη ἔγινεν ἀφορμὴ νέων φιλολογικῶν ἐρίδων καὶ ἀντεγκλίσεων, ἰδίως ἐκ μέρους τοῦ Φιλ. Παρασκευαΐδου, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ἦτο ὁ συγγραφεὺς τῆς πεζῆς μεταφράσεως τῆς ὑποβληθείσης εἰς τὸν διαγωνισμόν. Ὁ Παρασκευαΐδης ἐπετέθη κατὰ τῶν κριτῶν, καὶ ἰδίως κατὰ τοῦ εἰσηγητοῦ Θ. Ἀφεντούλη καὶ τοῦ Σ. Κουμανούδη, ἐκ τῶν μελῶν τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς, κατηγορῶν αὐτοὺς ὅτι ἐμεροληπτησαν καὶ ἐβράβευσαν ἔργον τελείως ἀνάξιον. Καὶ πράγματι ἀρκεῖ νὰ ρίψῃ κανεὶς βλέμμα εἰς ὀλίγους μόνον στίχους τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀντωνιάδου διὰ νὰ πεισθῇ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν κρίσεων τοῦ Παρασκευαΐδου. Ἰδοὺ οἱ πρῶτοι στίχοι τῆς Κολάσεως:

Κατὰ τὸ μέσον στάδιον τοῦ ἡμετέρου βίου
εἰς σκοτεινόν τινα δρυμὸν πλανώμενος εὑρέθην,
διότι εἶχον τῆς ὁδοῦ ἐκπέσῃ τῆς εὐθείας.
Ἀ, πόσον εἶναι δύσκολον νὰ εἴπω ποῖος ἦτο
ὁ ἄγριος τραχὺς δρυμὸς καὶ δύσβατος ἐκεῖνος
ὅστις καὶ ἐν τῷ στοχασμῷ ἀναγεννᾷ τὸν φόβον.
Μόλις πικρότερος αὐτοῦ ὁ θάνατος ὑπάρχει.

Καὶ ἐξακολουθεῖ ἡ ὅλη μετάφρασις ὁμοία μὲ τὸ ἀνωτέρω χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα. Ἐνῷ δὲ γράφει εἰς μίαν μακαρονικὴν καθαρεύουσαν ὁ Ἀντωνιάδης δὲν ἀπαξιοῖ νὰ μεταχειρίζεται καὶ τὰς μᾶλλον χυδαίας ξενικὰς λέξεις διὰ νὰ συρράψῃ ἕνα στίχον, ὅπως ὁ ἑπόμενος:

Πλὴν τίς σὲ φέρει νὰ γευθῇς τόσον δριμείας σάλτσας;

Μία τοιαύτη μετάφρασις, ὄχι νὰ βραβευθῇ ἀλλ' οὔτε νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἔπρεπε καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ Παρασκευαΐδης ἐπιτιθέμενος κατὰ τῶν κριτῶν. Ὁ σοφὸς Θεαγένης Λιβαδᾶς εἰς τὴν «Κλειὼ» τῆς Τεργέστης (11 Φεβρουαρίου 1882 ἀριθ. 1076) δικαίως ἐπιτίθεται κατὰ τῆς μεταφράσεως καὶ τῶν κριτῶν αὐτῆς, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν ἔκθεσίν των δικαιολογούμενοι ἔγραφον ὅτι τὴν ἐβράβευσαν διότι «ἦτο λελεπτολογημένη περὶ τὴν ἔννοιαν καὶ ὁμαλὴ περὶ τὴν φράσιν» ... καὶ ὅτι «καὶ αὐτὸς ὁ κατ' ἀνάγκην ἀπαντώμενος μακαρονισμὸς λησμονεῖται ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου κηλουμέ-

νου ὑπὸ τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς ἐντέχνου καὶ ἁρμονικῆς τῶν λέξεων συντάξεως».

Ὁ Ἀντωνιάδης εἶχεν ὑποβάλει εἰς τὸν διαγωνισμὸν μόνον τὴν Κόλασιν καὶ τὸ Καθαρτήριον, «ὑπὸ τοιούτων δὲ εὐφημιῶν, ὡς γράφει ὁ Λιβαδᾶς, γαργαλισθεὶς τὴν φιλοτιμίαν ὁ Ἀντωνιάδης ἔγνω νὰ συμπληρώσῃ τὴν μετάφρασιν καὶ νὰ ἐξενέγκῃ αὐτὴν εἰς φῶς μετὰ ἑπταετῆ ἐπεξεργασίαν.» Καὶ ἐξακολουθεῖ ὁ Λιβαδᾶς κρίνων τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον εἶνε γεμᾶτο ἀπὸ μεταφραστικὰ σφάλματα, βαρβαρισμούς, κακόζηλον φράσιν. Καὶ εἰς τὴν ἐφημερίδα «Παλιγγενεσία» τῶν Ἀθηνῶν (15 Σεπτεμβρίου 1881) δημοσιεύεται ἐκτενὴς ἀνάλυσις τῆς μεταφράσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ ἀνώνυμος κριτικὸς ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Ἀντωνιάδης πᾶν ἄλλο ἢ ὁ κατάλληλος διὰ τοιαύτην ἐργασίαν ποιητὴς ἦτο. Οἱ στίχοι του εἶναι «ἄτεχνοι, χωρὶς ζωήν, μονότονοι καὶ πτωχοί, φέροντες ἀνεπαισθήτως πρὸς ὕπνον, ἢ ἀνώμαλοι καὶ ἀκατέργαστοι». Καὶ τὸ χειρότερον εἶναι ὅτι «ἡ γλῶσσα εἰς τὰς χεῖρας του εἶναι σκληρὸς καὶ ἀκατέργαστος σίδηρος, ὃν μάτην ἀγωνίζεται νὰ καλλύνῃ. Ἡ ἔκφρασίς του ἀποβαίνει φορτικὴ καὶ ἀηδὴς εἰς τὸν ἀναγνώστην. Οἱ πολλοὶ μακαρονισμοί, οἱ ὁποῖοι ἐξέπληξαν πρὸ δέκα ἐτῶν τὸν Εἰσηγητὴν τῆς ἀγωνοδίκου ἐπιτροπείας, ὑπάρχουσι καὶ νῦν ἄφθονοι καὶ θρασύτατοι».

Αἱ δύο κατὰ τῶν κριτῶν τοῦ διαγωνίσματος διατριβαὶ τοῦ Φιλ. Παρασκευαΐδου τιτλοφοροῦνται ὡς ἑξῆς:

1) Περὶ τοῦ Θ. Ἀφεντούλη ὡς κριτοῦ τῆς μεταφράσεως τοῦ Δάντου. Ἀθῆναι, 1875.

2) Τὸ πικρὸν ἐπιδόρπιον, ἤτοι ἀπάντησις πρὸς Γ. Ἐμμ. Ἀντωνιάδην, τὸν ὑπερασπιστὴν τοῦ κριτοῦ τῶν μεταφράσεων τοῦ Δάντε Θ. Ἀφεντούλη. Ἀθῆναι, 1875.

Φαίνεται ὅτι ὁ Ἀντωνιάδης εἴτε εἰς φυλλάδιον εἴτε, μᾶλλον, εἰς ἐφημερίδα, ἠμύνθη τοῦ Ἀφεντούλη καὶ ὁ Παρασκευαΐδης μὲ τὸ τελευταῖον του φυλλάδιον ἀνταπαντᾷ, ἀγρίως ἐπιτιθέμενος κατὰ τοῦ κριτοῦ, τὸν ὁποῖον θεωρεῖ ἀκαταλληλότατον, καὶ τοῦ μεταφραστοῦ τοῦ Δάντου. Ἐπαναλαμβάνομεν, πᾶσα ἐπίθεσις καὶ ἐπίκρισις ἐναντίον τῆς

μεταφράσεως τοῦ Ἀντωνιάδου ἦτο δικαία. Οὐδέποτε ἀηδέστερον μεταφραστικὸν ἐξάμβλωμα ἔγινε, καὶ μόνον ἡ μετάφρασις τοῦ Ραζῆ, διὰ τὴν ὁποίαν ἠσχολήθημεν, ἠμποροῦ νὰ θεωρηθῇ ἀνταξία μὲ αὐτήν.

Ἡ ἔκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς διὰ τὸν διαγωνισμόν, τυπωθεῖσα εἰς φυλλάδιον, ἔχει τὸν ἀκόλουθον τίτλον:

«Θ. Ἀφεντούλη, Ἔκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Δάντου ἐν τῷ διαγωνίσματι Δ. Οἰκονόμου. Ἀθῆναι, 1873».

Ὁ Ἀντωνιάδης, ἀμέσως μετὰ τὴν βράβευσιν, ἔσπευσε νὰ τυπώσῃ, ἐν εἴδει δειγματολογίου, μέρος τῆς μεταφράσεώς του, ὑπὸ τὸν τίτλον:

«Δάντου Ἀλλιγιέρου, Θεία Κωμῳδία. Μετάφρασις ἔμμετρος ὑπὸ Γεωρ. Ἐμμ. Ἀντωνιάδου, βραβευθεῖσα ἐν τῷ Οἰκονομείῳ ἀγῶνι. Ἀθῆναι 1881».

*
* *

Ἐπηκολούθησαν δύο ἄλλαι μεταφράσεις τοῦ Δάντου εἰς καθαρεύουσαν.

Ἡ πρώτη χρονολογικῶς εἶνε ἡ ἐκδοθεῖσα ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Μουσοῦρον, ἕλληνα εἰς τὴν διπλωματικὴν ὑπηρεσίαν τῆς Τουρκίας εὑρισκόμενον καὶ γνώστην τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἰταλικῆς. Ἀλλὰ τὰ προσόντα αὐτὰ δὲν ἦσαν ἀρκετὰ διὰ τὴν ἐπιχείρησιν μιᾶς μεταφράσεως τοῦ Δάντου. Ὁ πρῶτος τόμος, περιέχων τὸν Ἅδην, ἐξεδόθη εἰς Λονδῖνον τὸ 1882 (σελ. ιγ′ καὶ 331), ὁ δεύτερος περιέχων τὸ Καθαρτήριον εἰς τὸ Λονδῖνον τὸ 1884 (σελ. ιβ′ καὶ 334) καὶ ὁ τρίτος περιέχων τὸν Παράδεισον, εἰς τὸ Λονδῖνον τὸ 1885 (σελ. ιβ′ καὶ 334). Ἡ ἀπόπειρα μεταφράσεως τοῦ Δάντου εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ Ὁμήρου ἦτο ἀτυχεστάτη, δὲν ἔσωσε δὲ ἡ ἀκρίβεια περὶ τὴν μετάφρασιν τὸ ἐξαμβλωτικὸν τοῦτο ἔργον, τὸ ἐκδοθὲν μὲ ἐξαιρετικὸν πλοῦτον τυπογραφικῆς ἐμφανίσεως. Οὐχὶ καλυτέρα δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ μετάφρασις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ, μεταφράσαντος μόνον τὴν Κόλασιν εἰς τὸν ΙΒ′ τόμον τῶν «Φιλολογικῶν Ἁπάντων» του (σελ. 5 - 229) εἰς ἀρχαΐζουσαν καὶ ταύτην

γλῶσσαν καὶ εἰς στίχους ἀψύχους καὶ μὴ δυναμένους οὔτε ὠχρότατα νὰ ἀποδώσουν τὴν δύναμιν τοῦ πρωτοτύπου. Ἄλλη ἔμμετρος μετάφρασις μετ' αὐτὰς εἶνε χρονολογικῶς ἡ τοῦ Γεωργίου Σ. Ζουφρέ. Ἀπὸ σημείωμά του φαίνεται ὅτι οὗτος εἶχε μεταφράσῃ ὁλόκληρον τὸν Δάντην, ἢ τοὐλάχιστον, τὴν Κόλασιν. Ἀλλὰ μόνον τὰ δέκα ἓξ πρῶτα ἄσματα τῆς Κολάσεως ἔχουν δημοσιευθῆ εἰς τὸ περιοδικὸν «Ἠλύσια» τῶν Ἀθηνῶν (1906, τεῦχος α΄ σελ. 153 - 188 καὶ τεῦχος β΄ σελ. 113 - 141). Ἡ μετάφρασις αὕτη ἔγινεν εἰς ὁμιλουμένην γλῶσσαν ἁρμονικήν, ἀλλ' ἔχει τὸ ἐλάττωμα ὅτι εἶναι πολὺ ἐλευθέρα, πλατειάζουσα εἰς πολλὰ μέρη καὶ μὴ σεβομένη τὴν κυριολεξίαν. Πάντως εἶναι ἀπὸ τὰς καλυτέρας.

Ἡ καλυτέρα ὅλων εἶναι ἀναμφιβόλως ἡ γενομένη ἀπὸ τὸν Γ. Καλοσγοῦρον ἔμμετρος μετάφρασις τῆς Κολάσεως, δημοσιευθεῖσα εἰς τόμον τὸ 1922 [1]. Ἡ γλῶσσα, ζωντανὴ δημοτική, ἀποδίδει ἀρκετὰ πιστῶς τὸ κείμενον. Ἐν γένει, ἐφ' ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ μεταφρασθῇ ἐμμέτρως ὁ Δάντης, ἡ μετάφρασις τοῦ Καλοσγούρου ἀποδίδει καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλην ἔμμετρον ἑλληνικὴν τὸ πρωτότυπον. Ἰδοὺ τὸ περίφημον ἀπόσπασμα τοῦ πέμπτου ἄσματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ Φραντσέσκα ἀφηγεῖται τὴν ἐρωτικὴν περιπέτειάν της μὲ τὸν ἀνδράδελφόν της Παῦλον:

Γιὰ διασκέδασι διαβάζαμε μιὰ μέρα
τὸ Λαντσελότο πῶς τὸν ἔσφιξε ἡ ἀγάπη,
μονάχ' εἴμαστε καὶ χωρὶς φόβο κανένα.
Πολλὲς φορὲς αὐτὸ τὸ διάβασμα τὰ μάτια
ἐκίνησέ μας καὶ μᾶς ἄχνισε τὴν ὄψη,
ἀλλὰ μία στιγμὴ μᾶς νίκησε μονάχη.
Ὅταν διαβάσαμε τὸ πῶς τ' ἀγαπημένο
γλυκόγελο ἀπὸ τέτοιον ἐραστὴ ἐφιλήθη,
τοῦτος, ὁποὺ ἀπ' ἐμὲ ποτὲ δὲν θὰ χωρίσῃ,
ὅλος τρεμάμενος μοῦ φίλησε τὸ στόμα.
Γαλεότος τὸ βιβλίο κι' ὅπου τὄχει γράψη.
Τὴ μέρα ἐκείνη πλειὰ δὲν ἐδιαβάσαμ' ἄλλο.

[1] Δάντη Ἀλιγκιέρη: Ἡ Κόλασις, ἔμμετρος μετάφρασις καὶ σχόλια Γ. Καλοσγούρου, Ἀθῆναι 1922 σελ. 319.

Ἀπὸ τὸ ἀνωτέρω ἀπόσπασμα διακρίνεται ὅτι ἡ μετάφρασις τοῦ Καλοσγούρου, καίτοι εἰς καλὴν δημοτικὴν γλῶσσαν καὶ πιστῶς ἀκολουθοῦσα τὸ κείμενον, ἐν τούτοις εἶναι ψυχρὰ καὶ δὲν ζωντανεύει τὰς καλλονὰς τοῦ πρωτοτύπου. Ἰδίως εἰς τὸ ἀπόσπασμα αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ λυρικώτερον τοῦ Δάντου, θὰ ἐχρειάζετο κάποιος παλμὸς καὶ κάποια λυρικὴ δόνησις, ἡ ὁποία ἔλειψεν εἰς τὸν κλασικιστὴν μεταφραστήν. Καὶ αὐτὸ τὸ ἐλάττωμα παρουσιάζεται εἰς ὅλην τὴν μετάφρασίν του.

*
* *

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐμμέτρων μεταφράσεων, κατὰ τὸ 1894, ἐδημοσιεύθη μία πεζὴ μετάφρασις τῆς Θείας Κωμῳδίας ἀπὸ τοὺς Γεώρ. Σ. Βουτσινᾶν καὶ Δ. Χ. Σταυρόπουλον. Ἡ μετάφρασις αὕτη ἔγινε ἀπὸ ἄλλην ἐλευθέραν γαλλικὴν μετάφρασιν, καὶ ἐπομένως δὲν δύναται νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὡς σοβαρὰ ἐργασία. Καμμία ἀκρίβεια περὶ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ κειμένου δὲν παρατηρεῖται, ἀπεναντίας κυριαρχεῖ μιὰ τελεία περιφρόνησις πρὸς τὸ ἰταλικὸν κείμενον, πρᾶγμα ὄχι ἀσύνηθες εἰς μερικὰς λαϊκὰς γαλλικὰς μεταφράσεις κλασικῶν ἔργων, ἀπὸ μίαν ἐκ τῶν ὁποίων ἔγινε καὶ ἡ ἑλληνικὴ αὐτὴ μετάφρασις.

Τελευταία χρονολογικῶς ἔρχεται ἡ ἰδική μου μετάφρασις εἰς πεζόν. Φυσικὰ δὲν θὰ περιμένετε ἀπὸ ἐμέ... νὰ αὐτοκριθῶ. Ἀφήνων λοιπὸν εἰς ἄλλους τοῦτο, ἀρκοῦμαι νὰ σημειώσω ὅτι ἔπειτα ἀπὸ μακρὰν διαμονὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ μελέτην τοῦ ἀθανάτου ἔργου τοῦ Δάντου, ἐπεχείρησα τὴν μετάφρασιν αὐτὴν μὲ μόνον σκοπὸν νὰ ἀποδώσω ἀκριβῶς τὸ κείμενον καὶ νὰ ἐπιτύχω μίαν πλήρη αὐστηρὰν μεταγλώττισιν τοῦ στρυφνοῦ, λόγῳ τοῦ θέματος καὶ τῶν ἐννοιῶν αὐτοῦ, ἀθανάτου ἀριστουργήματος. Καὶ ἀκριβῶς διὰ νὰ μειώσω τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας θὰ συνήντα ὁ ἕλλην ἀναγνώστης, παρέθηκα πολυαρίθμους σημειώσεις φιλολογικὰς καὶ ἱστορικάς, αἱ ὁποῖαι διαφωτίζουν τὸ κείμενον καὶ οὕτω καθιστοῦν τὴν ἀνάγνωσίν του εὐχερεστέραν

καὶ εὐχαριστοτέραν. Βεβαίως καὶ ἡ ἐργασία μου δὲν εἶναι τελεία. Δυστυχῶς δὲ ἡ ἐκτύπωσις εἰς τόμους ἔγινεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐνῷ ἐγὼ εὑρισκόμην εἰς Ἰταλίαν καὶ ὁ ἐκδότης, μὲ χαρακτηριστικὴν ἐπιπολαιότητα, εἰς πολλὰ μέρη, ἰδίως εἰς τὸν πρῶτον τόμον, ἐστρέβλωσε κατὰ τρόπον ἀπίστευτον τὸ κείμενον τῆς μεταφράσεώς μου, φθάσας μέχρι τοῦ σημείου νὰ τρέψῃ πολλάκις εἰς καθαρεύουσαν τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, τὴν μόνην εἰς τὴν ὁποίαν ἠμπορεῖ νὰ ἀποδοθῇ ζωντανὰ ὁ Δάντης.

Κατὰ τὸν Τσιτσέλην ὁ Ἀν. Λασκαράτος μετέφρασε τὴν Κόλασιν τοῦ Δάντου «εἰς στίχους ἑνδεκασυλλάβους, ἀλλὰ μετενόησε διὰ τὴν ἀπώλειαν χρόνου πολυτίμου, διότι ὁ Δάντης, ὡς λέγει που, δὲν μεταφράζεται «καὶ τοῖς τέκνοις δ' αὐτοῦ ἐπέταξε νὰ μὴ δημοσιεύσωσι τὴν μετάφρασιν» [1]. Ἐν σημειώσει δὲ ὁ Τσιτσέλης ἀναφέρει ὅτι τὰς πληροφορίας ταύτας ἔλαβεν ἀπὸ τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Λασκαράτου καὶ ἀπὸ σημείωμα εἰς τὸ ἐξώφυλλον τοῦ χειρογράφου τῆς μεταφράσεως τοῦ Δάντου.

* * *

Προτοῦ τελειώσω τὴν μελέτην αὐτήν, θεωρῶ ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς μελετητὰς τοῦ Δάντου παραθέσω τὴν βιβλιογραφίαν τῶν σχετικῶν ἔργων (πλὴν ἐκείνων περὶ τῶν ὁποίων ὡμίλησα ἀνωτέρω), τόσον μεταφράσεων ὅσον καὶ μελετῶν κριτικῶν περὶ Δάντου.

Καὶ διὰ μὲν τὰς εἰς τόμους ἐκδοθείσας μεταφράσεις ἔγινεν ἤδη λόγος. Ἀλλὰ πλὴν τούτων ἐδημοσιεύθησαν εἰς διάφορα περιοδικὰ ἀποσπάσματα ἔμμετρα τῆς Θείας Κωμῳδίας. Φυσικὰ ἡ περισυλλογὴ τούτων εἶναι δυσκολωτάτη. Ἀρκοῦμαι λοιπὸν παραθέτων ὅσα γνωρίζω, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ εὑρεθοῦν ἄλλοι οἱ ὁποῖοι θὰ συμπληρώσουν τὴν βιβλιογραφίαν αὐτὴν τόσον ὡς πρὸς τὰς μεταφράσεις ὅσον

[1] Ἠλ. Τσιτσέλη: Κεφαλληνιακὰ Σύμμικτα, σελ. 717.

καὶ ὡς πρὸς τὰς μελέτας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν δημοσιευθῆ ἑλληνιστὶ γύρω ἀπὸ τὸν Δάντην καὶ τὸ ἔργον του.

1) Δύο λόγια περὶ μεταφράσεως τοῦ ποιητοῦ τῆς Ἰταλίας. (Τὸ ἔργον τοῦτο δὲν κατώρθωσα νὰ ἴδω, καίτοι ὑπάρχει εἰς τὸν κατάλογον τῶν βιβλίων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν, διότι ἔχει τοποθετηθῆ κακῶς καὶ δὲν κατωρθώθη νὰ εὑρεθῆ εἰς τὴν θέσιν του. Κατὰ συνέπειαν, ἀγνοῶ τὸν συγγραφέα, τὸ ἔτος τῆς ἐκδόσεώς του καὶ τὸ περιεχόμενόν του).

2) Τὸ ΛΓ΄ Ἆσμα τῆς Κολάσεως τοῦ Δάντου. Ἔμμετρος μετάφρασις Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου (εἰς τόμον α΄ τῶν Ἔργων του).

3) Τὸ Ἆσμα τοῦ Οὐγολίνου, μετάφρασις Φ. Λούζη (Πανδώρα 1869 τόμ. Κ΄ σελ. 183 καὶ 322).

4) Φρειδερίκου Ἀλβάνα. Ὁ Δάντης, μελέτη. (Πανδώρα Τομ. Κ΄ σελ. 1333 - 1339).

5) Ἡ Κόλασις τοῦ Δάντου, μελέτη ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Βύρων» ὑπὸ Γεωργίου Κ. Στρατήγη, Ἀθῆναι 1878. (Πρόχειρος βιογραφικὴ καὶ κριτικὴ μελέτη, ὅπου παρατίθεται (σελίδες 41 - 44) μετάφρασις τοῦ Ἄσματος τοῦ Οὐγκολίνου, καθὼς καὶ τῶν δέκα στίχων τοῦ ᾄσματος τῆς Φραγκίσκας Ντὰ Ρίμινι καὶ ἑπτὰ στίχων ἀπὸ τὸ Β΄ ᾆσμα τοῦ Παραδείσου).

6) Ν. Σταύρου, Μελέται ἐπὶ τῶν συγγραφῶν τοῦ Δάντου Ἀλιγιέρη. Κέρκυρα 1883.

7) Σταμ. Βάλβη. Περὶ τριῶν στίχων τοῦ Δάντου. (Εἰς τὸν τόμον του «Φιλολογικὰ Μελετήματα» Ἀθῆναι 1890, σελ. 29 - 55. Εἰς τὴν μελέτην του αὐτὴν ἀναλύει τοὺς περιφήμους τρεῖς στίχους:

Nessun maggior dolore
che ricordarsi del tempo felice
nella miseria....

8) Δάντου, ὁ Κόμης Οὐγολῖνος. Ἐλεύθερη μετάφραση στὸ ΛΓ΄ ἆσμα τῆς Κολάσεως ἀπὸ Α. Μουτζουρίδη. (Εἰς τὸ

Ἡμερολόγιον «Κρητικὴ Στοά», τοῦ 1909, σελ. 159 - 161).

9) Ε. Πετέρφυ. Ἡ Θεία Κωμῳδία τοῦ Δάντη, μετάφρασις εἰς τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» τοῦ 1916, τομ. Α' σελ. 46 κἑ.

10) Λορέντσου Μαβίλη. Τὰ Ἔργα, Ἀλεξάνδρεια, 1923. (Εἰς τὴν σελίδα 172 ὑπάρχουν ἔμμετροι μεταφράσεις τῶν 7 πρώτων στίχων τοῦ Α΄ ἄσματος τῆς Κολάσεως ὡς καὶ τῶν 9 πρώτων στίχων τοῦ Α΄ ἄσματος τοῦ Παραδείσου).

Ἀναμφιβόλως θὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἀποσπάσματα μεταφράσεων τοῦ Δάντου εἰς τὴν γλῶσσαν μας. Ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν εἰς τὴν πρώτην αὐτὴν βιβλιογραφικὴν ἀπόπειραν νὰ συλλεχθοῦν ὅλα τὰ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐγκατεσπαρμένα ἀποσπάσματα, διότι οὔτε εἰς τὰς ἐνταῦθα Βιβλιοθήκας σῴζονται ὅλα τὰ νεοελληνικὰ περιοδικά, οὔτε εὔκολος θὰ ἦτο ἡ ἔρευνα ὅλων τούτων. Πάντως τὸ ἀνωτέρω σημείωμα ἀποτελεῖ μίαν βάσιν δι' ἐκεῖνον ὁ ὁποῖος θὰ θελήσῃ νὰ μελετήσῃ εὐρύτερον τὸ ζήτημα καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἀνωτέρω βιβλιογραφίαν, τὴν ὁποίαν μὲ τόσον κόπον συνέλεξα.

ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΙΡΟΦΥΛΑΣ

Δάντης Ἀλιγκέρης